

ЗАКРІПЛЕННЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ ОСОБИ У СІМЕЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

© Дутко А. О., Заболотна М. Р., 2016

Наведено поняття репродуктивних прав фізичної особи. Перераховані репродуктивні права особи. Проаналізовано репродуктивні права особи, які закріплені в сімейному законодавстві, запропоновано зміни і доповнення до окремих норм Сімейного кодексу України. Робиться висновок про необхідність прийняття окремого нормативного акта, який би врегулював цю групу прав фізичної особи.

Ключові слова: репродуктивні права особи; право на репродуктивний вибір; право на створення сім'ї; право на материнство; право на батьківство; право на захист репродуктивних прав.

А. О. Дутко, М. Р. Заболотна

ЗАКРЕПЛЕНИЕ РЕПРОДУКТИВНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В СЕМЕЙНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

В статье приводится понятие репродуктивных прав физического лица. Перечисленные репродуктивные права человека. Анализируются репродуктивные права человека, закрепленные в семейном законодательстве, предлагаются изменения и дополнения к отдельным нормам Семейного кодекса Украины. Делается вывод о необходимости принятия отдельного нормативного акта, который бы урегулировал эту группу прав физического лица.

Ключевые слова: репродуктивные права человека; право на репродуктивный выбор; право на создание семьи; право на материнство; право на отцовство; право на защиту репродуктивных прав.

А. О. Dutko, M. R. Zabolotna

CONSOLIDATION OF REPRODUCTIVE RIGHTS OF PERSONS IN FAMILY LAW

The article provides a general description of individual reproductive rights. The authors analyse the essence of reproductive rights, and define an individual's reproductive rights. The authors propose amendments to certain norms of Family Code of Ukraine. The authors making conclusions about on the need for a separate regulation that would regulate this group of individual rights.

Key words: reproductive rights of the individual; the right to reproductive choice; the right to found a family; the right to motherhood; right to paternity; the right to protection of reproductive rights.

Постановка проблеми. З розвитком програм сурогатного материнства, штучного запліднення, імплантації ембріона, кріоконсервацією та донорством статевих клітин, необхідно мовити про самостійний правовий інститут регулювання репродуктивних технологій. Нерідко він

подається як інститут репродуктивних прав фізичної особи, у межах якого вивчають право на штучне переривання вагітності (аборт), право на хірургічну стерилізацію, право на використання контрацептивів тощо. У будь-якому разі фактично існують суспільні відносини, які потребують свого законодавчого регулювання.

Репродуктивні права особи пов'язані з цінністю сім'ї, яка є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави. Основними завданнями забезпечення демографічного розвитку суспільства є формування духовно-моральних стандартів осіб у сфері сімейних відносин, підвищення престижу сім'ї в суспільстві, забезпечення репродуктивних прав фізичних осіб і сприяння формуванню високих репродуктивних потреб населення.

Право на відтворення собі подібних належить до основних невід'ємних природних прав людини. Основна мета репродуктивних прав особи полягає в можливості продовження людського роду.

Стан дослідження. Істотний вплив на результати цього дослідження здійснили роботи таких вчених як: О. Антонюк, І. Венедиктова, В. Гопанчук, Ф. Дахно, М. Дякович, О. Ієвіня, І. Жилінкова, Л. Красавчикова, Р. Майданик, В. Мироненко, К. Рибак, Г. Романовський, З. Ромовська, І. Рубець, О. Рябенко, А. Скіченко, Р. Стефанчук, Н. Тюхтій та інші, які досліджували поняття, систему, особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи, історико-правові аспекти становлення права фізичної особи на репродукцію.

Метою статті є доведення необхідності закріплення репродуктивних прав особи в сімейному законодавстві.

Виклад основних положень. Репродуктивні права ґрунтуються на конституційних правах людини, таких як право на життя, на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність. Особа має право реалізовувати репродуктивні права за своєю волею і в своїх інтересах. Здійснення фізичною особою своїх репродуктивних прав не повинно порушувати права, свободи і законні інтереси інших осіб.

Репродуктивні права фізичної особи – гарантовані, заохочувані державою можливості осіб щодо охорони їхнього репродуктивного здоров'я, вільне прийняття і реалізація особами рішення про зачаття дитини, про народження або відмови від народження дітей у шлюбі або поза шлюбом, методів зачаття і народження дітей, зокрема і за допомогою допоміжних репродуктивних технологій, кількості дітей, часу і місця народження, інтервалів між їхніми народженнями, необхідних для збереження здоров'я матері і дитини, а також на медико-соціальну, інформаційну та консультативну допомогу в цій сфері.

Репродуктивні права фізичної особи – це права на:

- 1) вільний репродуктивний вибір, що охоплює право на створення та планування сім'ї;
- 2) отримання послуг з охорони репродуктивного здоров'я і планування сім'ї;
- 3) отримання достовірної та повної інформації про стан свого репродуктивного здоров'я;
- 4) охорону здоров'я в період вагітності, під час пологів і після пологів;
- 5) лікування безпліддя, зокрема із застосуванням сучасних допоміжних репродуктивних технологій;
- 6) донорство статевих клітин та збереження репродуктивних клітин (кріоконсервацію);
- 7) використання і вільний вибір методів контрацепції;
- 8) хірургічну стерилізацію;
- 9) штучне переривання вагітності;
- 10) прийняття рішення у разі медичних втручань, пов'язаних з репродуктивним здоров'ям, за винятком ситуацій, які загрожують життю та вимагають термінового втручання, і інших передбачених законом випадках;
- 11) захист своїх репродуктивних прав, зокрема від сексуальної експлуатації та насильства, примусової вагітності, абортів, стерилізації та інших порушень репродуктивних прав;
- 12) право на таємницю інформації щодо реалізації репродуктивних прав.

Право на вільний репродуктивний вибір, створення і планування сім'ї є центральним репродуктивним правом, похідним від конституційного права на свободу та особисту недоторканність. У СК України від 10.01.2002 р. № 2947-III закріплене право особи на створення сім'ї, тобто можливість реалізації особою права на репродуктивний вибір.

Це право передбачає можливість подружжя приймати рішення стосовно кількості дітей та часу їхнього народження в шлюбі чи поза ним, інтервалів між їхнім народженням, а також повноваження, що пов'язані із плануванням сім'ї. Ще одним проявом цього права є можливість реалізувати власну репродуктивну функцію природним біологічно або з використанням допоміжних репродуктивних технологій, дозволених в Україні.

Конституційне право на особисту свободу не враховує примушування до інтимних відносин, материнства чи абортів. Своєю чергою, в ч. 4 ст. 56 СК України зазначено, що примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом.

Вважаємо за необхідне доповнити СК України статтею 50-1 "Право подружжя на свободу репродуктивного вибору": "Подружжя виключно за власним волевиявленням, без будь-якої дискримінації, примусу і насильства мають право приймати відповідальне рішення щодо кількості своїх дітей, інтервалів між їх народженням і часу їх народження і володіти для цього необхідною інформацією".

З правом на репродуктивний вибір і планування сім'ї пов'язане право на материнство і батьківство, які закріплені в статтях 49, 50 СК України.

Материнство – це забезпечена законом можливість жінки здійснювати репродуктивну функцію (народжувати дітей), належно утримувати їх та виховувати в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини [1, с. 83]. Зміст репродуктивного права жінки на материнство розкривається як правочинності дружини з приводу прийняття рішення: мати чи не мати дитину.

У сфері репродукції людини це право означає, що жінка повинна мати можливість вільно приймати рішення щодо реалізації її репродуктивної функції – настання бажаної вагітності та народження бажаних дітей або використання методів контрацепції, а в разі настання незапланованої вагітності – можливості її переривання в умовах надання доступної, безпечної, ефективної і висококваліфікованої медичної допомоги. Право на материнство також передбачає забезпечення повноцінного материнства, умов для охорони здоров'я та життя матері й дитини під час вагітності, пологів та післяпологового періоду [2, с. 95].

На нашу думку, необхідно доповнити статтю 49 СК України такою частиною: "Жінка має право на охорону здоров'я із застосуванням методів, дозволених законодавством України, та допомогу в період вагітності, під час пологів і після пологів".

Право на материнство тлумачать як право жінки, а не тільки дружини, як це зазначено в ст. 49 СК України. Обґрунтовуючи цю позицію, слід звернути увагу на деякі положення СК України, так, у ч. 2 ст. 4 СК України вказано, що сім'ю може створити особа, яка народила дитину, незалежно від віку, а в ч. 2 ст. 23 СК України закріплено, що за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам, як правило, таким фактом є вагітність неповнолітньої. З іншого боку, як роз'яснює автор СК України З. Р. Ромовська, право на материнство поміщено у главу 6 не для того, щоб заперечувати право на материнство жінки, яка не перебуває у шлюбі, а лише для того, щоб наголосити на цьому праві жінки, яка перебуває у шлюбі, і цим ще раз наголосити на важливості шлюбу, зокрема і для дітей [3, с. 113].

На нашу думку, ч. 1 ст. 49 СК України все ж таки потребує змін: "Жінка має право на материнство", оскільки існують різні життєві ситуації, наприклад, жінка не виходить за батька своєї дитини, і в такому разі залишається незахищеною в аспекті повної реалізації свого права на материнство.

Поряд із охороною материнства держава охороняє і батьківство, створюючи відповідні умови для реалізації права на батьківство, яке є природним правом чоловіка, позбавити якого неможливо ні за моральними, ні за правовими критеріями.

Батьківство в праві визначається як факт походження дитини від певного чоловіка, юридично засвідченим записом в органах державної реєстрації актів цивільного стану про народження. Однак право чоловіка на батьківство означає, зокрема, його право спрямувати свою поведінку на зачаття дитини або утриматися від цього. Фактична можливість здійснення права на батьківство залежить від статевої зрілості та репродуктивного здоров'я чоловіка. Чоловік не може бути позбавлений цього права, а обмеження цього права можливе лише у випадках, передбачених законом. Зміст права на батьківство становить можливість чоловіка на власний розсуд визначати свою репродуктивну функцію [4, с. 128–130].

Треба зазначити, що лише жінка наділена правом на штучне переривання вагітності. Законодавець залишає юридично байдужою волю чоловіка щодо реалізації своєї репродуктивної функції, вочевидь пов'язуючи це з тим, що здійснення абортів є тісно пов'язаним з правом на здоров'я жінки [5, с. 71]. Складається парадоксальна ситуація, як зазначає З. В. Ромовська: “для продажу одним із подружжя автомобіля потрібна згода другого, а питання про проведення штучного переривання вагітності дружини має право вирішувати самостійно” [6, с. 161].

Вважаємо за необхідне доповнити статтю 50 СК України частиною четвертою такого змісту: “4. Питання про проведення штучного переривання вагітності дружини повинно вирішуватися за письмовою згодою її чоловіка”, оскільки це прямо впливає із ч. 2 ст. 54 СК України, у якій зазначено, що усі найважливіші питання сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Якщо таке рішення дружина прийняла одноособово, вона, відповідно до ч. 2 ст. 54 СК України, має вважатися такою, що вчинила протиправну поведінку.

Право на отримання інформації про стан свого репродуктивного здоров'я передбачає отримання достовірної, повної та доступної для сприйняття інформації про стан власного репродуктивного здоров'я та в отриманні повної і достовірної інформації про безпечні, ефективні, доступні та прийнятні допоміжні репродуктивні технології та інше. У ст. 30 СК України закріплений обов'язок наречених повідомити одне одному про стан свого здоров'я. До укладення шлюбу наречені можуть здійснити добровільне медичне обстеження. Вважаємо необхідним доповнити ст. 29 СК України частиною 2: “Орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний проінформувати наречених про доступні та прийнятні допоміжні репродуктивні технології та можливості їх застосування за законодавством України”, а ст. 30 СК України частиною 6: “Наречені мають право на достовірну інформацію про стан свого репродуктивного здоров'я; мають право на здобуття інформації про методи планування сім'ї. З метою отримання достовірної інформації про стан власного репродуктивного здоров'я наречені можуть здійснити медичне обстеження”.

Право на таємницю інформації щодо реалізації репродуктивних прав забезпечує особу від розголошення відомостей, які вона бажає тримати в таємниці, щодо прийнятих заходів, діагнозу та стану власного репродуктивного здоров'я. За ст. 30 СК України “результати медичного обстеження є таємницею і повідомляються лише нареченим”.

Право на лікування безпліддя. Поняття “безпліддя” та “бездітність” не є тотожними. Бездітність – це неможливість мати дітей взагалі, а безпліддя дає надію на народження дитини шляхом підтримання та відновлення репродуктивної функції. Відповідно до стандартів ВООЗ безпліддя (ненавмисна бездітність) розглядається саме як хвороба, право на зцілення якої належить до найважливіших прав людини [7, с. 43]. Одним із способів подолання безпліддя за сімейним законодавством є можливість використання допоміжних репродуктивних технологій (ст. 123 СК України та Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я від 09.09.2013 р. № 787 із змінами № 165 від 06.03.2014 р.).

Вважаємо за необхідне доповнити СК України статтею 50-1 “Право подружжя на використання допоміжних репродуктивних технологій”:

1) право на профілактику та лікування безпліддя може реалізовуватись за вільною згодою інформованою дієздатною фізичною особою, через здійснення відповідних медичних маніпуляцій, зокрема і зі застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, у акредитованих закладах охорони здоров'я;

2) подружжя мають право на використання допоміжних репродуктивних технологій тільки за взаємною згодою;

3) подружжя, які дали згоду на використання допоміжних репродуктивних технологій, мають рівні права й обов'язки батьків стосовно майбутньої дитини щодо її виховання та утримання відповідно до законодавства”.

Право на донорство та збереження репродуктивних клітин. Право на донорство закріплене у ст. 290 ЦК України від 16.01.2003 р. № 435-IV, в якій зазначається, що повнолітня дієздатна фізична особа має право бути донором крові, її компонентів, а також органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин.

Певним чином розпорядження репродуктивним здоров'ям може здійснюватися шляхом так званого “відкладеного батьківства”, коли фізичні особи кріоконсервують свої репродуктивні клітини для їх подальшого використання у майбутньому. Здійснення кріоконсервації репродуктивних клітин повинно відбуватися внаслідок вільного волевиявлення повністю дієздатної фізичної особи в порядку та на умовах, що встановлені Міністерством охорони здоров'я.

Необхідно доповнити СК України статтею 50-2 “Право подружжя на донорство та збереження репродуктивних клітин.

1. Подружжя мають право на зберігання репродуктивних клітин.

2. У випадках, коли один з подружжя здійснює трудові функції, що пов'язані з ризиком втрати репродуктивної функції, виконуючи професійні, службові, військові чи інші обов'язки, то надання послуг з кріоконсервації репродуктивних клітин повинно здійснюватись за рахунок держави.

3. Подружжя віком від вісімнадцяти до тридцяти п'яти років, фізично і психічно здорові, що пройшли медико-генетичне обстеження, мають право бути донорами статевих клітин. Один з подружжя може бути донором статевих клітин лише за письмовою згодою іншого подружжя”.

Право на хірургічну стерилізацію. Це право регулюється п. 5 ст. 281 ЦК України та ст. 49 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ, де зазначається, що застосування методів стерилізації може здійснюватися за бажанням повнолітнього пацієнта в закладах охорони здоров'я за медичними показаннями. Стерилізація недієздатної фізичної особи за наявності медичних показань може бути проведена лише за згодою її опікуна з додержанням вимог, встановлених законом.

Необхідно доповнити СК України статтею 50-3 “Право на хірургічну стерилізацію”:

“1. Хірургічна стерилізація як метод попередження небажаної вагітності може бути проведена щодо осіб не молодших тридцяти п'яти років або тих, які мають не менше двох дітей, а при наявності медичних показань та згоди особи – незалежно від віку та наявності дітей.

2. Один з подружжя може бути підданий хірургічній стерилізації лише за згодою іншого з подружжя”.

Право на використання контрацепції. Контрацепція призупиняє здійснення репродуктивної функції на певний час. Чинне законодавство не врегулює можливості використання контрацепції. На думку Р. О. Стефанчука, під цим правом треба розуміти можливість фізичної особи використовувати будь-який з методів контрацепції чи відмовитися від їхнього використання, а також вимагати надання медико-соціальної допомоги по індивідуальному підбору прийнятних методів контрацепції, з урахуванням стану здоров'я, віку, індивідуальних особливостей та інших ознак. Виділяють такі методи контрацепції, як традиційні (механічні, хімічні, біологічні); сучасні (гормональна контрацепція, внутрішньоматкова контрацепція); особливі (добровільна хірургічна стерилізація) [5, с. 71].

Вважаємо необхідним доповнити СК України статтею 50-4 “Право подружжя на використання контрацепції”: “Подружжя має право на вибір методів і засобів контрацепції, в тому числі медичної, а також на відмову від них”.

Право на захист репродуктивних прав означає, що у разі порушення, оспорення чи невизнання вище перелічених репродуктивних прав фізичної особи потрібно застосовувати загальні способи захисту, передбачені главою 3 розділом 1 книги першої ЦК України, а також спеціальні, наприклад, спростування неправдивої інформації про стан репродуктивного здоров'я [5, с. 72].

Висновки. До основних репродуктивних прав у галузі сімейних відносин належать: право на репродуктивний вибір, право на репродуктивне здоров'я, право на материнство, право на батьківство, право на інформацію про репродуктивні права, право на таємницю щодо реалізації репродуктивних прав, право на захист репродуктивних прав. Допоки немає відповідного закону, спрямованого на охорону репродуктивних прав фізичних осіб, на нашу думку, ватро передбачити перелік репродуктивних прав в окремій статті СК України, для того, щоб особа знала та розуміла, що є певні особливості реалізації цих прав.

Вважаємо за доцільне доповнити СК України статтею 48-1 “Репродуктивні права подружжя”:

1. Подружжя має право спільно приймати рішення з питань, що стосуються репродуктивної поведінки в умовах відсутності дискримінації, примусу та насильства.

2. Подружжя має право використовувати своє репродуктивне здоров'я, в тому числі шляхом укладення відповідних правочинів (сурогатного материнства, донорства статевих клітин) тощо.

3. Подружжя має право розпоряджатись своїм репродуктивним здоров'ям шляхом відповідних медичних маніпуляцій, таких як: профілактики та лікування безпліддя; штучного запліднення; імплантації ембріона; кріоконсервації статевих клітин; використання контрацепції; хірургічної стерилізації; штучного переривання вагітності.

4. Подружжя має право на захист своїх репродуктивних прав шляхом оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади або місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, пов'язаних з реалізацією репродуктивних прав, відповідно до законодавства”.

1. Фролов Ю. М. Сімейне право України : навч. посібник / Ю. М. Фролов, В. К. Антошкіна, Н. В. Васильченко, В. С. Турскова. – Донецьк : Донбас, 2014. – 341 с. 2. Исупова О. Г. Отказ от новорожденного и репродуктивные права женщины / О. Г. Исупова // Социологические исследования. – 2002. – № 11 (223). – С. 92–99. 3. Ромовська З. В. Сімейний Кодекс України: Науково-практичний коментар. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – 532 с. 4. Антонюк О. Право на батьківство / Антонюк О. // Право України. – 2013. – № 10. – С. 126–143. 5. Стефанчук Р. О. Поняття, система, особливості здійснення і захисту репродуктивних прав фізичної особи / Р. О. Стефанчук // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права – 2004. – № 1–2. – С. 66–72. 6. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Зорислава Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с. 7. Дахно Ф. В. Безплідність – це хвороба, право на зцілення якої є одним із найважливіших прав людини / Ф. В. Дахно // Нова медицина. – 2002. – № 4. – С. 42–45.

REFERENCES

1. Frolov Yu. M., Antoshkina V. K., Vasyl'chenko N. V., Turskova V. S. *Simeyne pravo Ukrayiny : navchal'nyy posibnyk [Family Law of Ukraine]* – Donetsk : Donbas Publ., 2014. – 341 p. 2. Ysupova O. H. *Otkaz ot novorozhdennoho y reprodruktyvnye prava zhenshchyny [Rejection of the newborn, and reproductive rights of women]*. *Sotsyolohycheskye yssledovanyya*, 2002, vol. 11 (223), pp. 92–99. 3. Romovs'ka Z. V. *Simeynyy Kodeks Ukrayiny: Naukovo-praktychnyy komentar. [Family Code of Ukraine]* – K. : Vydavnychyy Dim “In Yure” Publ, 2003, 532 p. 4. Antonyuk O. *Pravo na bat'kivstvo [Right to paternity]*. *Pravo Ukrayiny*, 2013, vol. 10. Pp. 126–143. 5. Stefanchuk R.O. *Ponyattya, systema, osoblyvosti zdiysnennya i zakhystu reprodruktyvnykh prav fizychnoyi osoby [The concept, the system, features of the exercise and protection the reproductive rights of an individual]*. *Visnyk Khmel'nyts'koho instytutu rehonal'noho upravlinnya ta prava*, 2004, vol. 1-2, pp. 66–72. 6. Romovs'ka Z. V. *Ukrayins'ke simeyne pravo : pidruchnyk [dlya stud. vyshch. navch. zakl.] [Ukrainian family law]* – K. : Pravova yednist' Publ., 2009, 500 p. 7. Dakhno F. V. *Bezplidnist' – tse khvoroba, pravo na ztsilennya yakoyi ye odnym iz nayvazhlyvishykh prav lyudyny [Infertility – is a disease the right to healing which is one of the most important human rights]*. *Nova medytsyna*, 2002, vol. 4, pp. 42–45.